

Artykuły

Agata Stefanowska, stefanowska.agata@gmail.com

Karolina Malec, karola.malec@gmail.com

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, Wydział Turystyki i Rekreacji

Wpływ rewitalizacji na atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną obszaru na przykładzie Zamościa

Słowa kluczowe: rewitalizacja, rozwój turystyki, Zamość, miasto.

Streszczenie

Praca prezentuje podstawowe zagadnienia dotyczące procesu rewitalizacji, związane z przestrzennym zagospodarowaniem miast turystycznych. W pierwszej części pracy przedstawiono cele i założenia działań rewitalizacyjnych, a także umotywowano potrzebę podejmowania takich projektów w obliczu zdegradowanych przestrzeni miejskich. Następnie scharakteryzowano założenia i działania związane z rewitalizacją Starego Miasta w Zamościu. Przedstawiono zakres przeprowadzonych prac „odnowy miasta” oraz pozytywne aspekty wynikające z wprowadzonych zmian.

Głównym celem pracy było ukazanie oddziaływania rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu na jego atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną. Przeprowadzono badania wśród mieszkańców Zamościa i okolic w celu pozyskania informacji dotyczących prac rewitalizacyjnych oraz atrakcyjności turystycznej miasta. Ich wyniki wskazują, że proces rewitalizacji spełnia swoje funkcje zarówno w zakresie społecznym, jak i ekonomicznym czy architektoniczno-urbanistycznym. Wykazano istotny wpływ rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu na jego rozwój i atrakcyjność pod względem turystycznym.

Wprowadzenie

W ostatnich latach w polskiej literaturze dotyczącej zagadnień rewitalizacji podejmowano liczne próby zdefiniowania tego pojęcia. Dotychczas rewitalizacja rozumiana była jedynie jako odnowa miast, co znacznie zawężało i uogólniało jej znaczenie. Odnowa miast stała się jednym z rodzajów projektów inwestycyjnych, wspieranych ze środków regionalnych programów operacyjnych, dlatego też wprowadzono do polskiego porządku prawnego definicję rewitalizacji [Podręcznik rewitalizacji 2003, s. 12-13]. Jest to zgodnie z rozporządzeniem Ministra Rozwoju Regionalnego: „...kompleksowy, skoordynowany, wieloletni proces przemian przestrzennych, technicznych, społecznych i ekonomicznych prowadzony na obszarze zdegradowanym, inicjowany przez jednostkę samorządu terytorialnego w celu wyprowadzenia tego obszaru ze stanu kryzysowego, w szczególności przez nadanie mu nowej jakości funkcjonalnej i stworzenia warunków do jego rozwoju, w oparciu o charakterystyczne uwarunkowania endogeniczne” [Bryx 2012, s. 15]. Z definicji tej wynika, iż celem nie jest jedynie naprawa zdegradowanego miasta, ale również jego zrównoważony rozwój, obserwowany zarówno w poprawie warunków zamieszkania, pracy, środowiska, jak i ochronie dziedzictwa kulturowego [Strzelecka 2010, s. 661].

Jeszcze trafniejsza definicja rewitalizacji została sformułowana przez K. Skalskiego: „kompleksowy program remontów, modernizacji zabudowy i przestrzeni publicznych, rewaloryzacji zabytków na wybranym obszarze, najczęściej dawnej dzielnicy miasta, w powiązaniu z rozwojem gospodarczym i społecznym. Rewitalizacja to połączenie działań technicznych – jak np. remonty – z programami ożywienia gospodarczego i działaniem na

rzecz rozwiązania problemów społecznych, występujących na tych obszarach: bezrobocie, przestępczość, brak równowagi demograficznej. Niewłaściwym jest więc mówić o rewitalizacji jednego budynku, czy rewitalizacji placu miejskiego, jeżeli te działania dotyczą jedynie modernizacji budynków, czy rewaloryzacji zabytków” [Janas i in. 2010, s. 14].

Biorąc pod uwagę wieloletnie doświadczenie państw zachodnioeuropejskich czy północnoamerykańskich, polskie miasta w procesie rewitalizacji mają duże braki. Mimo to ważne jest, aby umiejętnie wykorzystać wiedzę i doświadczenie innych krajów. Pierwsze praktyki wskazują jednak, że każde miasto potrzebuje indywidualnych planów i metod do realizacji działań rewitalizacyjnych, w zależności od sytuacji ekonomicznej czy społecznej [Domański 2010, s. 24]. Lata 50. i 60. to początek procesu odnowy miast w USA, w krajach europejskich (np. w Szwecji, Holandii, RFN) wiele projektów rewitalizacji podejmowano w latach 60. i 70., jednak zwykle dotyczyły one poprawy stanu technicznego obiektów, a nie rozwiązywania problemów społecznych i gospodarczych [Górczyńska i in. 2006, s. 118]. Polska natomiast dopiero w 1970 roku zauważyła potrzebę podejmowania programów rewitalizacyjnych – nie bez przyczyny – zaczęto wtedy doceniać wartości i tradycję dawnej struktury miejskiej a jednocześnie dostrzeżono szansę rozwoju [Domański 2010, s. 24].

Odnosząc się do dotychczas przeprowadzonych badań [Heller 2002, s. 7] ponad 1/5 zainwestowanych obszarów w miastach polskich wymaga rewitalizacji. Głównie są to stare dzielnice śródmiejskie, tereny powojkowe, pokolejowe i przemysłowe. Dlatego też tak ważne jest, aby proces rewitalizacji był rozpatrywany w szerokim kontekście rozwoju miejskiego oraz przeciwdziałania degradacji przestrzeni. Z jednej strony ma on na celu wzmocnienie konkurencji miasta oraz jego roli w gospodarce, a z drugiej – ważny jest aspekt społeczny, który niesie za sobą poprawę życia mieszkańców z zachowaniem dziedzictwa kulturowego. Pełny sukces rewitalizacja odnosi dopiero wtedy, gdy jest przeprowadzona zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami lokalnej społeczności, bo to w głównej mierze odbiorca realizowanego przedsięwzięcia. Element ten, podkreślany w prawie każdym dokumencie unijnym, jednocześnie lekceważy się i nie docenia w zarządzaniu rewitalizacją. Związane jest to nie tylko ze sposobem myślenia o tym procesie, ale także z brakiem odpowiednio przygotowanej kadry specjalizującej się w komunikacji z mieszkańcami i łączącej działania inwestycyjne ze społecznymi w obszarach kryzysowych objętych rewitalizacją [Kowalska 2010, s. 9]. Równocześnie obecnie zaangażowanie mieszkańców jest niewielkie, co może wynikać z niechęci lub braku zaufania do władzy [Heller 2002, s. 7].

Szansą dla wielu miast jest trafna analiza i wdrożenie działań mających na celu wyprowadzenie najbardziej zaniedbanych obszarów z kryzysu. Jest to współczesny problem, który ma niestety swoje odzwierciedlenie w odpływie mieszkańców ze zdegradowanych dzielnic mieszkaniowych – również do innych miast. Ze społecznego punktu widzenia jest to istotne o tyle, że na tego typu obszarze pozostają oraz napływają mieszkańcy o niskich dochodach i wykształceniu, często bezrobotni, co sprzyja negatywnej selekcji społecznej. Pociąga to za sobą nieraz wzrost patologii społecznych oraz spadek standardu i wartości mieszkań. Zgodnie z badaniami motywów migracji, warunki mieszkaniowe należą do głównych czynników skłaniających dotychczasowych mieszkańców z dzielnic śródmiejskich do wyprowadzki, stąd ich rewitalizacja może pełnić istotną rolę w zatrzymaniu tych ludzi [Domański, 2010, s. 27].

Proces rewitalizacji ma również aspekt ekonomiczny; jej skutkiem powinny być wzrosty dochodów oraz zatrudnienia mieszkańców, a także wartości nieruchomości. Odnowiony teren osiąga maksymalną rentowność wówczas, gdy cechuje się odpowiednimi atrakcyjnością i dostępnością zabudowy. Istotnym elementem jest również ukierunkowanie procesów tak, aby pozostałe obszary nie stanowiły dla nich konkurencyjnego czynnika. Odnowa miast rozumiana jako kompleksowe i zintegrowane działanie, oprócz zagospodarowania

przestrzennego, ma na celu także długofalowe przewidywanie jej skutków. Głównymi źródłami pozyskiwania środków na rewitalizację są przede wszystkim: krajowe i unijne środki publiczne, inwestycje osób prywatnych czy kredyty bankowe [Siemiński 2010, s. 28].

Od 2004 roku miasta coraz częściej korzystają z różnych programów, jakie oferuje im Unia Europejska. Dostęp do unijnych środków na przedsięwzięcia rewitalizacyjne wymusił na miastach tworzenie mniej lub bardziej spójnych lokalnych programów rewitalizacji jako dokumentów niezbędnych do pozyskania dofinansowania [Kowalska 2010, s. 9]. Kluczową rolę w procesie rewitalizacji odgrywają zatem władze samorządowe – gminne lub wojewódzkie – które odpowiedzialne są za przygotowanie, przeprowadzenie i monitorowanie wszystkich działań. Skuteczny i efektywny proces wymaga integracji wszystkich podmiotów odpowiedzialnych za rewitalizację, zarówno władz publicznych, inwestorów i właścicieli nieruchomości.

Punktem wyjścia do dobrze przeprowadzonej i spójnej z oczekiwaniami mieszkańców rewitalizacji mogą być badania społeczne, przeprowadzane aby trafnie rozpoznać potrzeby i wyeliminować możliwe konflikty. Ważne jest, aby działania rewitalizacyjne współdziałały ze strategią rozwoju miasta i kierunkami zagospodarowania przestrzennego. Sukces rewitalizacji obejmuje również działania monitorujące cały przebieg procesu, za co odpowiedzialne są głównie samorządy miejskie; ma to służyć przede wszystkim identyfikacji zdegradowanych obszarów oraz obiektywnej ocenie wykonanych prac, a ponadto umożliwiać przekazywanie lokalnej społeczności oraz inwestorom informacji z przebiegu i efektów działań [Tolle 2003, s. 48-49].

Współczesne tendencje rozwoju miast są ściśle związane z procesem globalizacji, która wiąże się przede wszystkim z przemianami gospodarczymi, jednocześnie stanowiąc zagrożenie dla jakości krajobrazu miejskiego. Poprzez unifikację przestrzeni, chaotyczną i bezplanową urbanizację, odśrodkowy rozrost i ciągle dogęszczanie obszarów miejskich, komercjalizację oraz kulturę konsumpcyjną, globalizacja stanowi znaczne niebezpieczeństwo dla estetyki krajobrazu miejskiego oraz jakości życia mieszkańców [Zieliński 2011, s. 164]. Równocześnie powstanie globalnych miast przyczyniło się do wzmożonej konkurencji pomiędzy nimi, której głównym podmiotem jest wymiana turystyczna, a także inwestycje, miejsca pracy czy wielkie wydarzenia. Gwarancją pomyślnego rozwoju stanowi odpowiedni potencjał, a więc miasto globalne powinno być miastem wiedzy, innowacji oraz konsumpcji. W efekcie ośrodki miejskie starają się wzbogacić tożsamość kulturową obszarów ważnych symbolicznie, odszukać tradycje, które mogą być kultywowane w przyszłości. Każde miasto chce osiągnąć wyróżniającą pozycję „...poprzez kreowanie śródziemnomorskiej miejskości życia na ulicy, aranżowanie festiwali lub przez organizowanie letnich programów kulturalnych” [Pazder 2008, s. 27]. Celem tych działań jest utrzymanie stabilnego i długoterminowego rozwoju miasta. Proces globalizacji niesie za sobą ryzyko ujednociania architektury i może przyczynić się do sztucznego wzmocnienia indywidualnego charakteru.

Obecnie rośnie zapotrzebowanie różnych grup społecznych na rzadsze dobro, jakim jest przestrzeń publiczna, a więc tworzenia różnorodnej i atrakcyjnej oferty spędzania czasu wolnego. Współczesne miasta, również polskie, są przedmiotem powtarzalnych przemian, faz cyklu życia miejskiego, który składa się z następujących etapów [Skalski 2010a, s. 29]:

1. urbanizacji, gdzie szybciej rośnie liczba ludności części centralnych niż peryferii;
2. suburbanizacji, gdzie liczba ludności peryferii rośnie szybciej niż obszarów centralnych;
3. dezurbanizacji, gdy cały obszar metropolitalny traci mieszkańców);
4. reurbanizacji, w trakcie której relatywnie szybciej przybywa ludności w centrach niż na peryferiach.

Opisane fazy przemian zależą przede wszystkim od procesów gospodarczych, rozwoju najnowszych technologii czy rozwoju usług, zwłaszcza produkcyjnych.

Rewitalizacja i rozwój turystyki

Temat rewitalizacji poruszany jest również w kwestii konkurencyjności miast oraz znacznego zróżnicowania (wewnętrznego i zewnętrznego) przestrzeni współczesnych ośrodków miejskich; wewnętrzne można określić jako różnorodność ofert miejskich, wraz z oceną przestrzeni, dzięki czemu konsumenci mogą świadomie wybrać określony produkt. Natomiast zewnętrzne zróżnicowanie to konkurowanie o zainteresowanie turystów oraz potencjalnych mieszkańców. Miasta, mając do dyspozycji szereg atutów, dążą do przyciągnięcia jak największej liczby turystów, zamożnych i wykształconych mieszkańców czy też inwestorów. Niestety wiele z nich nie dysponuje bogatą kulturowo przestrzenią czy współczesną strukturą urbanistyczną. Dlatego tutaj pojawia się szansa dla przestrzeni rewitalizowanych, aby stworzyć ich namiastkę i wzmocnić konkurencyjność danego miasta na rynku [Kowalczyk, Derek 2010, s. 22]. Według Libora i Nowalskiej-Kapuścik [2014, s. 21] przewidywany wzrost znaczenia turystyki w rozwoju gospodarki światowej i płynące z niej korzyści tłumaczą, dlaczego obszary zdewastowane podlegają obecnie rewitalizacji, a w ich miejsce bardzo często powstają atrakcje turystyczne.

Turystyka stanowi ekonomiczną szansę dla regionów, a wieloletnie zaniedbania w tym obszarze wymagają często działań natychmiastowych. Wizerunek obszaru jest istotny nie tylko dla turystów, ale także dla inwestorów, którzy tworzą tam miejsca pracy [Sztaby 2013, s. 117]. Zazwyczaj przedmiotem rewitalizacji są zabytkowe obszary miejskie, które nierozzerwalnie związane są z lokalną społecznością i ich dziedzictwem. Zamiast czyszczenia historycznych obszarów, dokonuje się przekształceń z zachowaniem ciekawej struktury. Miasta, które pozostawiają swoje relikty, mają szansę czerpać korzyści płynące ze współczesnych tendencji do utrzymywania kontaktu z przeszłością [Skalski 2010b, s. 83]. Według J. Sztaby [2013 s. 117] renowacja zabytkowych dzielnic jest procesem uzasadnionym, a konserwacja obiektów monumentalnych z ukierunkowaniem na atrakcyjność turystyczną jest procesem koniecznym, choć równocześnie kosztownym. Pozytywne skutki przeprowadzonych działań będą odczuwalne w dalszej perspektywie czasowej i przyniosą szansę ekonomiczną społecznościom lokalnym.

Obszar rewitalizowany ma również wpływ na rozwój społeczny mieszkańców. Szczególnie istotna jest realizacja projektów niwelujących negatywne zjawiska, które pojawiają się na obszarach poddanych przekształceniom; można wyróżnić inicjatywy likwidujące patologie społeczne i przeciwdziałające ich dalszemu narastaniu w lokalnym środowisku, dalej – te mające na celu poprawę bezpieczeństwa publicznego, czy też ukierunkowane na promocję i rozwój miejscowych wartości. Procesy rewitalizacyjne służą również ożywieniu ekonomicznemu danego obszaru za pomocą projektów podnoszących poziom konkurencyjności, tworzenia nowych miejsc pracy w rozmaitych przedsiębiorstwach, a także rozwoju rynku nieruchomości. Kolejnym elementem jest nadanie rewitalizowanym terenom odpowiedniego *image'u* przez określenie charakteru przestrzeni oraz zapewnienie symboli wpisujących się w tożsamość miasta. Przykładem takich działań może być stworzenie nowych obiektów użytku publicznego istotnych z punktu widzenia przestrzeni publicznej. Kluczową funkcją rewitalizacji jest także zapewnienie swobodnego korzystania z odnowionych stref odpoczynku i rekreacji, odbywania spacerów na terenach zachęcających do tego zarówno mieszkańców, jak i turystów [Skalski 2010b, s. 84].

W obecnych czasach, wobec panującej mody na spędzanie czasu wolnego w centrach handlowych, trudno jest zwrócić uwagę turystów czy mieszkańców na różnorodność miejskiej oferty rekreacyjnej. Dlatego tak ważne jest, aby rewitalizowane miejscowości przyciągały nowych klientów swoją tożsamością, ciekawą historią czy tradycją. Każde miasto powinno mieć też na uwadze kwestie konkurencyjności, a co za tym idzie konkurencyjnych ofert jakie rynek każdego miasta przedkłada.

Założenia i kierunek rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu

Dobrym przykładem, na podstawie którego można oprzeć rozważania na temat rewitalizacji i działań naprawczych, jest Zamość, założony w 1580 roku, a więc z punktu widzenia europejskich kryteriów ośrodek całkiem młody. Jest ono jednak spełnieniem marzeń XVI-wiecznych włoskich architektów o mieście idealnym. Pomimo upływu lat zachowało ono określony przed wiekami plan przestrzenny, zamknięty w nieregularnym siedmioboku fortyfikacji, z cennymi obiektami w ich obrębie: „Dzisiaj jest to unikalny w skali światowej zespół urbanistyczno-architektoniczny, wybitne dzieło sztuki stawiane w rzędzie największych osiągnięć urbanistyki europejskiej” [Kędziora 1996, s. 6].

Do czasów współczesnych zachowała się w formie niemal niezminionej, zaplanowana przez Bernardo Morando zabudowa miasta i jego najważniejsze objekty. To za ich sprawą Zamość, jako trzecie miasto w Polsce po Krakowie i Warszawie, wpisany został na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO. Tym samym znalazł się wśród największych osiągnięć myśli architektonicznej i urbanistycznej w historii ludzkości [*Zamość, miasto światowego dziedzictwa kultury UNESCO* 2011]. Walory Zamościa dostrzeżone zostały już w okresie międzywojennym – dzięki zaangażowaniu i pracy młodych naukowców w 1936 roku Stare Miasto uznane zostało za zabytek. Wówczas opracowany został pierwszy plan rewaloryzacji, jednak okupacja przerwała rozpoczęte prace.

Po zakończeniu wojny, w latach 1951-1957, ponownie przystąpiono do ratowania miasta. Dużą akcją konserwatorską objęto cały zespół zabytkowy, w tym najbardziej zniekształcony fragment, czyli Rynek Wielki; całość miała być gotowa na zbliżające się 400-lecie miasta. Opracowano program, który obejmował zespół zabytkowy twierdzy i dotyczył: kompleksowej rewaloryzacji wszystkich obiektów mieszkalnych i monumentalnych; konserwacji i rekonstrukcji obiektów pofortecznych; wyposażenia Starego Miasta w urządzenia komunalne; realizacji inwestycji towarzyszących, głównie na potrzeby szkolnictwa i kultury [Sarnik-Konieczna 2013, s. 44]. Zakrojoną na ogromną skalę rekonstrukcję i remont rozpoczęto ponad sto lat po likwidacji twierdzy, w latach 70. XX wieku. Prace te były częścią rewaloryzacji zespołu staromiejskiego Zamościa podjętej w ramach realizacji uchwały Rady Ministrów z lat 1974 i 1978. Trzy lata później został powołany specjalny Zamojski Oddział Państwowego Przedsiębiorstwa Pracowni Konserwacji Zabytków. Obiekty forteczne, zrewaloryzowane na przełomie lat 70. i 80., z założenia miały stanowić ośrodki kultury i turystyki. Wyremontowane, jednak niezagospodarowane, stały się obciążeniem dla miasta, zaś ich stan techniczny i estetyka ulegały systematycznemu pogorszeniu, dlatego podjęto decyzję o renowacji fortyfikacji.

Punktem wyjścia do prac rewitalizacyjnych była szczegółowa analiza wykorzystania przestrzeni miejskiej ze szczególnym zwróceniem uwagi na: plan urbanistyczny miasta, formy murów i bastionów, charakterystykę zabytkowych obiektów, jakość zieleni miejskiej w obrębie fortyfikacji, a także warunki sztuczne i naturalne wokół murów [Bonenberg 2008, s.17]. Projekty odnowy historycznego centrum miasta skupiały się głównie na:

- dążeniu do przywrócenia historycznej tożsamości miasta,
- porządkowaniu przestrzeni miejskiej przez zagospodarowywanie miejsc publicznych, remontach miejsc tego wymagających,
- renowacji budynków o znaczeniu historycznym z jednoczesnym zagospodarowaniem przyległych terenów,
- adaptacji otoczenia do celów społecznych, kulturalnych i edukacyjnych,
- rozwoju funkcji turystycznych, rekreacyjnych oraz kulturalnych za pomocą tworzenia odpowiedniej infrastruktury.

Dzięki przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej Zamość dostał możliwość pozyskania środków z funduszy strukturalnych na realizację działań związanych z rewitalizacją. W 2004 roku miasto otrzymało na ten cel z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

dotacje w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR). Lokalny Program Rewitalizacji podzielono na pięć etapów [www.funduszeuropejskie.gov.pl/sukcesdziekife/strony/rewitalizacja_starego_miasta_w_zamosciu.aspx, dn. 01.09.2014 r.), a objęto nim 13,8% powierzchni miasta [Kowalska 2010 s. 15].

Pierwszy etap projektu obejmował lata 2005-2007 i polegał na modernizacji zabytkowych obiektów i ich ochronie przed zagrożeniami. Objęte projektem budowle wymagały natychmiastowych prac remontowych ze względu na ich zły stan oraz nieprawidłowe zagospodarowanie, co nie sprzyjało rozwojowi turystyki i kultury, a także zniechęcały potencjalnych inwestorów. W efekcie wymieniono warstwę wierzchnią płyty Rynku Wielkiego oraz zmodernizowano nawierzchnię ulic i chodników; w kamienicach objętych remontem stworzono nowe miejsca pracy, a system monitoringu umożliwił zachowanie porządku i bezpieczeństwa [<http://www.zamosc.eu/pl/projekty/0/3/>, dn. 03.09.2014 r.].

Etap drugi przypadł na lata 2006-2008, a w jego zakres wchodziły prace konserwatorskie przy elewacjach ratusza miejskiego z oficyną, kamienic ormiańskich wraz z dziedzińcami i dawnymi oficynami (dodatkowo odnowiono portale), a także montaż zabezpieczeń antywłamaniowych. Dziedzińce obsadzono zielenią, a także umieszczono tam ławki, tablice ekspozycyjne oraz rzeźby. Zmodernizowane ulice mają charakter ciągu komunikacyjnego, co umożliwia swobodne poruszanie się osobom niepełnosprawnym, pieszym i rowerzystom. Głównym założeniem tego etapu była odbudowa i zachowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego dla przyszłych pokoleń. Prace miały przyczynić się do stworzenia bezpiecznych i wygodnych warunków życia mieszkańców oraz zwiększyć atrakcyjności turystyczną i kulturalną.

Dwa kolejne etapy zatytułowano „Renowacja, modernizacja i adaptacja na cele kultury zespołów obiektów fortecznych Starego Miasta w Zamościu”. Prace obejmowały remont zespołu fortecznego Bastionu VII, Nowej Bramy Lubelskiej z kojcem, Bramy Lubelskiej Starej i Szczebrzeskiej z murem kurtyny, a także modernizację kazamat [<http://www.zamosc.eu/pl/projekty/0/3/>, dn. 03.09.2014 r.].

Lata 2005-2007 to okres piątego etapu projektu, którym objęto obiekty wykorzystywane jako oprawa do plenerowych imprez kulturalnych, a także te najchętniej odwiedzane przez turystów; jego zakres to remonty kamienic z pracami konserwatorskimi, rekonstrukcja attyki oraz przebudowa ulic. Efektem realizacji było ożywienie Starego Miasta i uporządkowanie historycznej przestrzeni miejskiej [<http://www.zamosc.eu/pl/projekty/0/3/>, dn. 03.09.2014 r.].

Na lata 2007-2013 Urząd Miasta w Zamościu przygotował kolejne projekty, które miały przyczynić się do poprawy wizerunku miasta. Prace rewitalizacyjne skupiły się głównie na zagospodarowaniu przestrzennym i odnowieniu najważniejszych obiektów Starego Miasta, w efekcie czego zrewitalizowano elewację frontową i schody ratusza, zagospodarowano Rynek Wodny i Solny, a także uliczki Starego Miasta, na których umieszczono ławki i dekoracyjne kwietniki; utworzono też Muzeum Broni i Fortyfikacji „Arsenał”. Największym przedsięwzięciem okazała się jednak rekonstrukcja zespołu fortyfikacji, po którym obecnie prowadzi trasa turystyczna [Skórzyńska-Terlecka 2013, s. 115].

Wieloletni proces rewitalizacji nie skupił się jedynie na zabytkach w obrębie Starego Miasta – prace remontowe objęły również Ogród Zoologiczny. W wyniku jednego z projektów powstało także nowoczesne Centrum Kultury Filmowej, które stało się miejscem wydarzeń kulturalnych i spędzania wolnego czasu zarówno przez mieszkańców, jak i turystów. Pochodnymi procesy rewitalizacji było również zwiększenie liczby obiektów dedykowanych mieszkańcom – np. wzrosła liczba ścieżek rowerowych, placów zabaw czy terenów zielonych.

Proces rewitalizacji trwający przez tak wiele lat musiał wpłynąć na funkcjonowanie miasta. Władze zapewniały, że prowadzone działania nie będą kolidowały z imprezami

kulturalnymi, zaplanowanymi na okres remontów. Niestety przez przeciągające się prace ucierpieli głównie mieszkańcy i kontrahenci posiadający swoje lokale na Starym Mieście. Drogi w obrębie starówki remontowane były etapami, tak aby nie utrudniać turystom poruszania się po mieście. Mimo pewnych niedogodności zarówno mieszkańcy, jak i turyści, wiele zyskali na odnowionych obszarach. Dotychczas zdegradowane historyczne budynki nie sprzyjały promocji i wpływały negatywnie na wizerunek miasta oraz samopoczucie mieszkańców. Dzisiaj zmodernizowany obszar Starego Miasta jest wizytówką Zamościa [Skórzyńska-Terlecka 2013, s. 104].

Mimo ogromu przeprowadzonych prac w dalszym ciągu miasto realizuje kolejne projekty w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Starego Miasta na lata 2009-2015. Dotyczą one przede wszystkim odtworzenia historycznej bryły katedry oraz remontu konserwatorskiego dzwonnicy wraz z zagospodarowaniem terenu. Miasto przygotowuje się również do rewaloryzacji dwóch największych obiektów, jakimi są zespół pałacowy Zamoyskich oraz akademia. Wszystkie opisane powyżej projekty stanowią spójną całość i mają na celu zwiększenie atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej Starego Miasta w Zamościu. Rewitalizacja była świadomą decyzją władz, przez co miała przyczynić się do zrównoważonego rozwoju.

W 2007 roku miasto otrzymało dofinansowanie z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach projektu „Konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kultury zespołów fortyfikacji Starego Miasta w Zamościu”. Przedmiotem projektu była renowacja, modernizacja i adaptacja na cele kulturalne przede wszystkim zespołów obiektów fortecznych z przyległymi terenami, a jego główne założenia to: zachowanie i odbudowa dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym wraz z jego otoczeniem oraz wykreowanie narodowego produktu turystyki kulturowej; promocja kultury i tradycji; ożywienie inwestycyjne miasta wraz ze wzrostem atrakcyjności komercyjnej jego centrum; wydłużenie i uatrakcyjnienie sezonu turystycznego, dzięki urozmaiceniu całorocznej oferty kulturalnej; zabezpieczenie obiektów kulturowych przed zagrożeniami [Jawor 2009, s. 35].

W efekcie powstało 2,5 ha nowej nawierzchni trawiastej, utworzono 2300m² parkingu, mogącego pomieścić około 160 samochodów osobowych, odrestaurowano i wyremontowano 16 obiektów historycznych o łącznej powierzchni 7008 m², z czego 13 zaadaptowano na cele kultury, ponadto uporządkowano tereny otaczające remontowane obiekty forteczne. Całkowita powierzchnia poddana rewitalizacji wyniosła 8,86 ha. Odbiór prac zrealizowanych w ramach projektu odbył się w grudniu 2009 roku, przy czym stwierdzono, że jakość wykonanych robót i użytych materiałów jest dobra, wysoko oceniono również efekty estetyczne [Przeźniak 2006a, s. 206-207].

W czasie realizacji Programu rewitalizacji Starego Miasta, dofinansowywanego ze środków unijnych, w ciągu ostatnich 10 lat na Starym Mieście wykonano szereg prac, związanych z poprawą jakości przestrzeni publicznej. Przede wszystkim zajęto się wizerunkiem Rynku Wielkiego i głównej osi kompozycyjnej miasta – ulicy Grodzkiej. Prace konserwatorskie poprawiły stan techniczny i przywróciły świetność najcenniejszym XVII-wiecznym kamienicom kupców ormiańskich oraz ratuszowi wraz z barokowymi schodami i wieżą; wykonano również nasadzenia roślin ozdobnych. Niektóre z dziedzińców przystosowano do organizacji sezonowych działań kulturalnych, jak np. koncerty czy wystawy [Sadecka, Przygońska 2008, s. 91].

W wyniku realizowanego projektu „Zamość, miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki”, Stare Miasto wraz z twierdzą stało się jednym z ważniejszych w Polsce ośrodków edukacji historyczno-inżynierskiej i militarnej. Uzyskana forma odzyskanego krajobrazu warownego Zamościa jest dopiero pierwszym krokiem na drodze do przywrócenia dawnej świetności „idealnej twierdzy i miasta”. Wiele zespołów fortyfikacyjnych, pojedynczych fortów czy ostrogów (schronów bojowych) staje się cenionymi atrakcjami turystycznymi Zamościa. Miasto ma ogromną szansę podsumować

i wypromować całokształt „polskiej szkoły odnowy fortyfikacji”, która staje się innowacyjnym, uniwersalnym i wyjątkowym produktem turystycznym. Krajobraz warowny Twierdzy Zamość, odzyskiwany w założeniu autorów, nie jest rezerwatem ani wierną rekonstrukcją – fortyfikacje mają być zdefiniowaną, rozległą przestrzenią, wielkim prześwietlonym, fortecznym parkiem [Sokolnicki i in. 2008, s. 83].

Podmiotami projektu są zarówno turyści odwiedzający Zamość i Zamojszczyznę, jak i mieszkańcy miasta i regionu zamojskiego, zyskujący ład przestrzenny i uatrakcyjnienie krajobrazu w miejscach swego zamieszkania. Celem projektu jest budowa produktu turystycznego, zwiększenie intensywności i równomierności nasycenia ruchem turystycznym, w zakresie turystyki kulturowej [Jawor 2013, s. 33]. Ideą działania w zakresie udostępnienia turystycznego jest zasada 3E (Excitement, Entertainment, Education), charakterystyczna dla turystyki kulturowej, która zaspokaja w turystach „...pragnienie różnorodności, podnosi poziom ich kultury własnej, zapewnia wzrost wiedzy, zdobycie nowego doświadczenia oraz daje możliwość różnych spotkań” [Buczowska 2008, s. 5].

Władze miasta pokładają duże nadzieje w zrealizowanych projektach. Liczą na wzrost liczby uczestników imprez kulturalnych oraz wydłużenie sezonu turystycznego wraz z napływem zagranicznych turystów; głównym celem jest jednak rozwój społeczno-gospodarczy, za pomocą wzrostu znaczenia kultury i turystyki w mieście.

Celem niniejszej pracy jest określenie, na ile powyższe plany udało się zrealizować, a więc zbadanie wpływu rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu na atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną obszaru.

Metody badań

W badaniu zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, zaś techniką badawczą użytą w pracy jest ankieta, a narzędziem – kwestionariusz ankiety. Ankieta, będąca autorską propozycją, składa się z pytań dotyczących rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu. Badania przeprowadzono między grudniem 2013 a lutym 2014 roku, na losowo wybranej grupie 100 osób mieszkających w Zamościu lub okolicach. Wszystkie osoby zostały poinformowane o anonimowości i dobrowolności badania. Opracowanie wyników oraz wykresy wykonano w programie Microsoft Office Excel 2007. Analizie poddano dane uzyskane na podstawie ankiety.

Charakterystyka badanych

Ankietowanych scharakteryzowano pod względem płci, wieku, wykształcenia i miejsca zamieszkania (tab. 1). Analizując ankietowanych w zależności od płci, stwierdzono że zdecydowaną większość stanowiły kobiety, mężczyźni to niecałe 30%. Biorąc pod uwagę strukturę wieku badani zostali podzieleni na 4 grupy wiekowe (do 30 lat, 31-40 lat, 41-50 lat i powyżej 50 lat) – dominują osoby w wieku powyżej 50 lat (prawie 40%), drugą co do liczebności zbiorowością są respondenci w wieku 31-40 lat (1/4 badanych), zaś najmniej liczną grupę stanowią osoby poniżej 30. roku życia (ok. 15%).

Kolejną zmienną, pod względem której scharakteryzowano ankietowanych, jest wykształcenie – dominowały osoby z jego najwyższym poziomem (2/3 respondentów), niemal 30% – średnim, 4% badanych określiło wykształcenie jako podstawowe, a 2% – zawodowe. Większość osób uczestniczących w sondażu mieszka w Zamościu (75%), pozostała grupa – w jego okolicach.

Tab. 1. Charakterystyka badanych osób

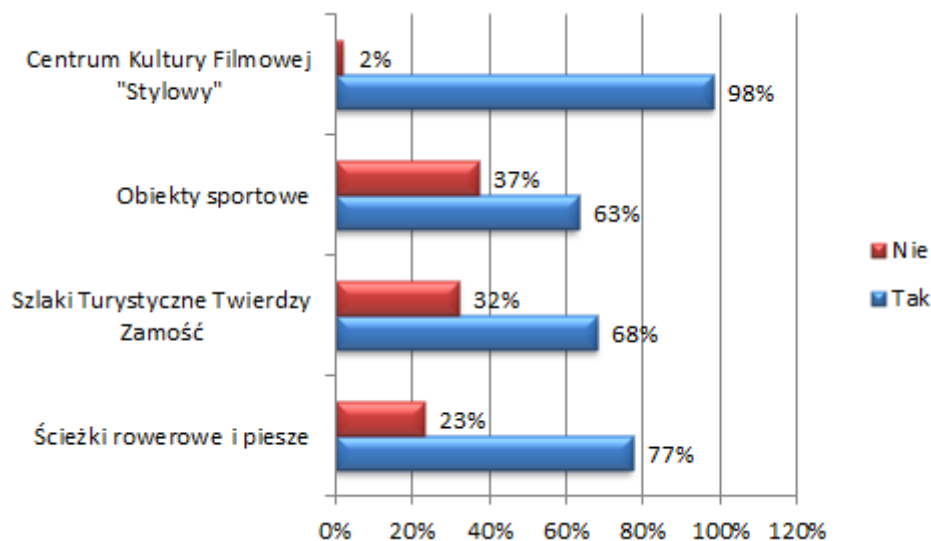
Płeć	Kobiety	72%
	Mężczyźni	28%
Wiek	Do 30 lat	16%
	31-40 lat	25%
	41-50 lat	21%
	Powyżej 50 lat	38%
Wykształcenie	Podstawowe	4%
	Zawodowe	2%
	Średnie	28%
	Wyższe	66%
Miejsce zamieszkania	Zamość	75%
	Okolice Zamościa	25%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n=100.

Analiza wyników badań

Na wstępie zbadano, czy ankietowani są świadomi zmian, jakie nastąpiły w Zamościu w wyniku prac rewitalizacyjnych. Niemal wszyscy (97%) mieli wielokrotną możliwość zobaczenia efektów rewitalizacji, jedynie 3% badanych widziało je nie więcej niż 2 razy. Wśród ankietowanych nie było osób, które nie dostrzegały rezultatów prowadzonych prac.

Ankietowani nie tylko widzieli efekty odnowy miasta, ale również korzystały z elementów infrastruktury rekreacyjnej Zamościa, powstałych w wyniku rewitalizacji. Najwięcej badanych, bo aż 98%, korzysta i odwiedza Centrum Kultury Filmowej „Stylowy”, ponad ¾ badanych osób korzysta ze ścieżek rowerowych. Dużą popularnością cieszą się również szlaki turystyczne Twierdzy Zamość, odwiedzane przez ponad 2/3 ankietowanych, a niewiele mniej osób korzysta z obiektów sportowych na terenie miasta (ryc. 1).

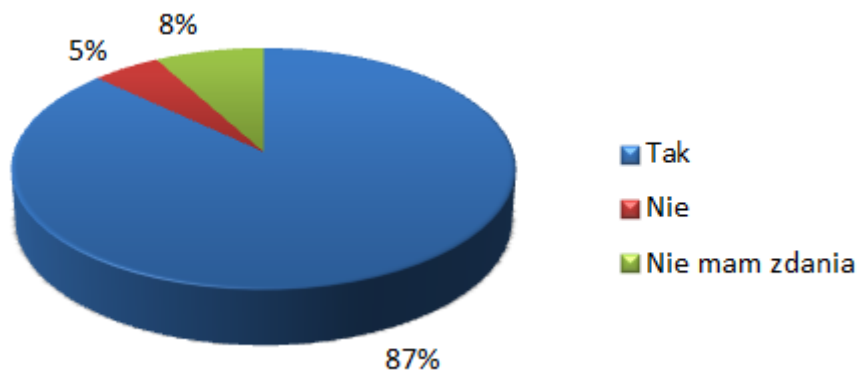

Ryc. 1. Korzystanie z elementów infrastruktury miasta powstałych w wyniku rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n=100.

W następnej kolejności ankietowanych poproszono o opinię na temat wpływu rewitalizacji na atrakcyjność turystyczną miasta – aż 87% badanych twierdzi, że przeprowadzone prace zwiększyły atrakcyjność turystyczną Starego Miasta w Zamościu. Przeciwnego zdania było 3% badanych, nie miało zdania na ten temat 10% ankietowanych.

Według ankietowanych wzrost atrakcyjności przyczynił się również do zwiększenia zainteresowania turystów zrewitalizowanym miastem – uważa tak ponad 85% badanych, natomiast przeciwnego zdania było 5% ankietowanych. Niecałe 10% badanych osób nie miało zdania na ten temat (ryc.2).

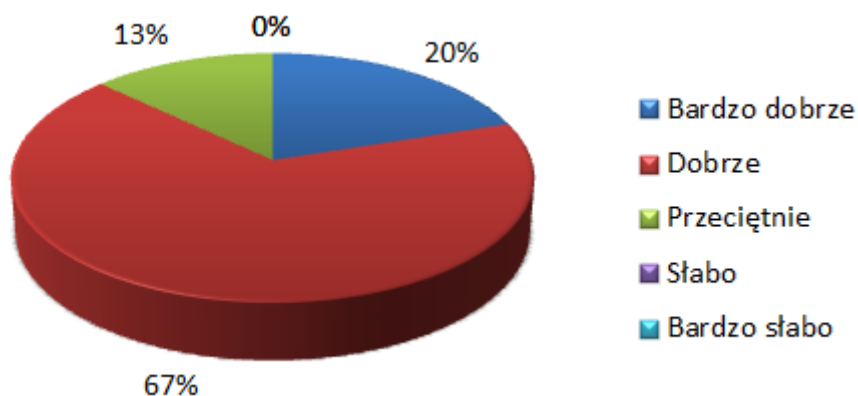

Ryc. 2. Ocena wzrostu zainteresowania turystów zrewitalizowanym miastem

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n=100.

Ankietowanych poproszono również o ocenę wpływu rewitalizacji na rozwój całego miasta, ocenę poszczególnych działań objętych projektem odnowy oraz ewentualne propozycje udoskonalenia prowadzonych działań. Na pytanie, czy rewitalizacja przyczyniła się do rozwoju miasta, ponad $\frac{3}{4}$ badanych (77%) odpowiedziało twierdząco, 9% uważa, że nie miało to wpływu na jego rozwój, a 14% nie potrafiło wyrazić zdania na ten temat.

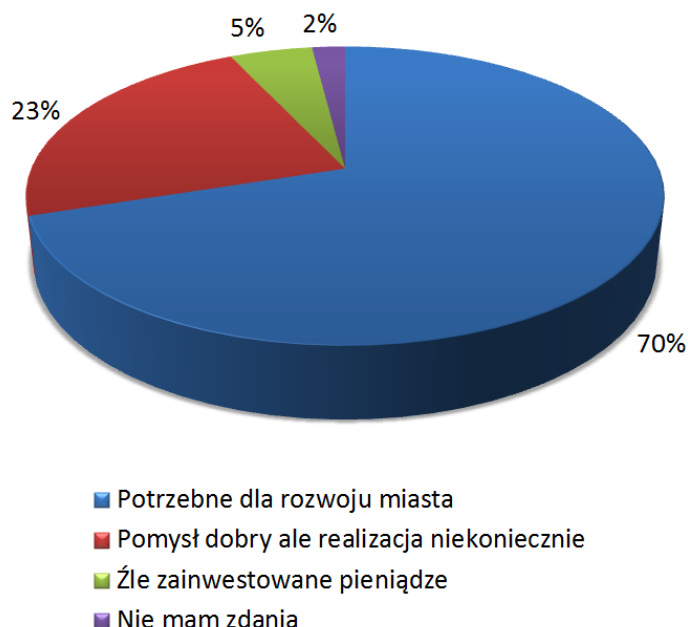
Następnie ankietowani zostali poproszeni o ocenę prac związanych z rewitalizacją Starego Miasta w Zamościu według pięciostopniowej skali (1 – bardzo słabo, 2 – słabo, 3 – przeciętnie, 4 – dobrze, 5 – bardzo dobrze); generalnie opinia jest pozytywna. Ogromna większość z respondentów (87%) oceniła odnowę miasta dobrze lub bardzo dobrze. Pozostałe osoby (15%) wystawiły noty przeciętne, zaś nikt z badanych nie ocenił prac słabo lub bardzo słabo (ryc. 3).

Ryc. 3. Ocena prac związanych z rewitalizacją Starego Miasta w Zamościu

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n=100.

Na pytanie o ocenę zamysłu prac związanych z rewitalizacją odpowiedzi rozkładały się następująco: ponad $\frac{2}{3}$ badanych uznało je za potrzebne dla rozwoju miasta, niemal $\frac{1}{4}$ stwierdziła, że pomysł jest dobry, jednak w jego realizacji dostrzega mankamenty, zaś 5% badanych twierdzi, że są to źle zainwestowane pieniądze; 2% ankietowanych nie miało zdania na ten temat (ryc. 4).

Ryc. 4. Ocena zamysłu prac rewitalizacyjnych w Zamościu

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych, n=100

Jako ostatnie omówiono zagadnienie dotyczące zasadności wprowadzania dodatkowych zmian na zrewitalizowanym obszarze – w tej kwestii nie było zgodności wśród respondentów. prawie połowa badanych (45%) nie miała zdania na ten temat, równocześnie ponad 1/3 respondentów (35%) uznała, że takie zmiany są wskazane; przeciwnego zdania było 20% badanych. Ankietowani mieli możliwość podania własnych propozycji zmian, wśród których dominowały: zwiększenie powierzchni terenów zielonych, poprawa ciągów komunikacyjnych, wzrost liczby miejsc rekreacyjnych dla rodzin z dziećmi, w tym placów zabaw, poprawa oświetlenia i nawierzchni ścieżek spacerowych, rewitalizacja Akademii Zamojskiej, więcej udogodnień dla osób niepełnosprawnych i matek z dziećmi w wózkach, zagospodarowanie podwórek na Starym Mieście.

Zakończenie

Przedstawione wyniki wyraźnie pokazują, jak wartościowym i znaczącym procesem dla rozwoju miasta jest rewitalizacja. Według badanych proces ten przyczynił się do wzrostu atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej Starego Miasta w Zamościu, ale także wpłynął na zagospodarowanie przestrzenne obszaru. Przytoczone w rozważaniach wstępnych cele rewitalizacji [Strzelecka 2011], zostały spełnione i odniosły zamierzony efekt. Miasto wiele zyskało dzięki udostępnieniu i odnowieniu zabytków, zaś przede wszystkim Stare Miasto stało się atrakcyjnym produktem turystycznym, przybyło turystów krajowych i zagranicznych odwiedzających miasto, przy jednoczesnym wydłużeniu się czasu pobytu. Miasto stało się miejscem atrakcyjnym i przyjaznym dla turystów, zachęcającym do dłuższego odpoczynku dzięki zagospodarowaniu otoczenia zabytków.

Wzrost atrakcyjności turystycznej ma odzwierciedlenie także w działalności gospodarczej lokalnych przedsiębiorców. Zwiększony popyt na usługi doprowadził do powstawania nowych miejsc pracy oraz rozwoju i rozszerzania działalności, nie tylko w branży turystycznej. Rewitalizacja wpłynęła na wizerunek miasta jako zespołu zabytkowego Twierdzy Zamość, miejsca koncentrującego zarówno funkcje turystyczne i kulturalne, jak również umacniającego więzi społeczne i tożsamość kulturową.

Ankietowani mieszkańcy Zamościa i okolic pozytywnie oceniają zamysł i sam przebieg procesu rewitalizacji. Uważają, że przyczynił się on do wzrostu atrakcyjności turystycznej i rozwoju miasta. Samo miasto postrzegane jest jako miejsce chętnie odwiedzane przez turystów i pręźnie rozwijające się w zakresie turystyki. Jednocześnie mieszkańcy sami chętnie korzystają z udogodnień powstałych w wyniku prac rewitalizacyjnych. Oczywiście nie brakuje opinii negatywnych czy sugestii na temat ewentualnych zmian, takich jak zwiększenie powierzchni terenów zielonych czy miejsc przeznaczonych dla rodzin z dziećmi. Proces rewitalizacji nadal trwa, dlatego też warto brać pod uwagę zdanie zamościan podczas dalszej realizacji projektów.

Wyniki te można porównać do uzyskanych przez Owczarka i współautorów [2012, s. 67-84], którzy w swoich badaniach analizowali opinie turystów krajowych i zagranicznych, będących w Zamościu już wcześniej. Sukcesem rewitalizacji jest na pewno fakt, że większość osób biorących udział w badaniu zadeklarowała kolejną wizytę w mieście. Głównym powodem przyjazdu była chęć zobaczenia zrekonstruowanych obiektów pofortecznych, a także Twierdzy Zamość. Większość przyjezdnych nastawiona była na zwiedzanie, co świadczy o wyjątkowych historycznych walorach destynacji docenianych przez turystów.

Kolejnym efektem prac rewitalizacyjnych jest bez wątpienia zwiększenie liczby turystów odwiedzających Zamość każdego roku. Według analizy ruchu turystycznego [Owczarek 2012, s. 67-84] utrzymuje się tendencja wzrostowa liczby turystów – w 2012 roku miasto zwiedziło 260 tysięcy osób i aż 80% z nich pozytywnie ocenia ten pobyt. Przychody z turystyki w tym samym roku osiągnęły około 40 milionów złotych. Rośnie również liczba udzielanych noclegów w Zamościu (z 35 tysięcy w 2003 roku do 58 tysięcy w roku 2012), co wskazuje, że miasto ma coraz więcej do zaoferowania i warto zatrzymać się tutaj na dłużej niż jeden dzień. Za główny powód przyjazdu do miasta turyści wybierają zwiedzanie zabytków, co potwierdza atrakcyjność miasta; za najważniejsze atrakcje turystyczne uważane jest Stare Miasto, Rynek Wielki i Ogród Zoologiczny. Najgorzej ocenianym elementem oferty turystycznej jest skomunikowanie Zamościa z miejscem zamieszkania turystów. Potwierdzają to badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej pracy, w których połowa respondentów wskazuje potrzebę zmian w zakresie dostępności komunikacyjnej. Podobna sytuacja dotyczy informacji turystycznej, ocenianej najlepiej przez turystów, jednocześnie najmniej ankietowanych zauważa konieczność zmian w tym elemencie. Bardzo wysoko punktowana jest również atmosfera, życzliwość i gościnność mieszkańców miasta (ponad 80% pozytywnych ocen), co także sprzyja ponownym odwiedzinom Zamościa. Co ciekawe, ponad 40% ankietowanych turystów przyjechało do miasta głównie z powodu prowadzonych prac rewitalizacyjnych i chęci zobaczenia ich efektów. Ocena atrakcyjności turystycznej destynacji według turystów jest podobna do oceny mieszkańców – rzeważają oceny bardzo dobre i dobre. Co więcej, aż 75% ankietowanych turystów wyraża chęć ponownego przyjazdu. Z porównania powyższych badań wynika, że mieszkańcy Zamościa i okolic są świadomi potencjału turystycznego miasta, znają jego mocne i słabe strony oraz widzą i akceptują potrzebę dalszych zmian.

Wszystkie te dane wskazują na słuszność przeprowadzanych prac rewitalizacyjnych. Ogrom włożonej pracy i przeznaczonych środków prawdopodobnie będzie procentował z każdym kolejnym rokiem. Turystyka zawsze była i jest obecnie w Zamościu główną gałęzią lokalnej gospodarki, niezwykle ważną dla mieszkańców miasta. Przy każdym następnym realizowanym projekcie Zamość jest bogatszy o wcześniejsze doświadczenia, co sprzyja lepszej i bardziej celowej dyspozycji dostępnych środków finansowych. Celem na kolejne lata powinno być utrzymanie wzrostu liczby odwiedzających miasto turystów oraz rozszerzenie oferty turystycznej, aby przyciągnąć zwiedzających na dłużej niż jeden dzień. Wszystkie te działania sprzyjają rozwojowi miasta i przekładają się na lepszy poziom życia mieszkańców.

Literatura

- Bonenberg A., 2008, *Tożsamość miejsca: podstawy rozważań o projektowaniu w obrębie historycznych centrów miast na przykładzie Zamościa*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka” z. 16, ss. 9-18.
- Bryx M. (red.), 2012, *Rewitalizacja miast a przedsiębiorczość*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa.
- Buczowska K., 2008, *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Wyd. AWF w Poznaniu, Poznań.
- Domański B., 2010, *Rewitalizacja miast polskich – wybrane zagadnienia*, [w:] *Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków, s. 23-50.
- Górczyńska M., Jusic U., Siłka P., 2006, *Wpływ rewitalizacji na rozwój miasta na przykładzie Cork w Republice Irlandii*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 3 (25), ss. 117-135.
- Heller C., 2002, *Rewitalizacja obszarów miejskich. Praktyczny przewodnik: Jak opracować lokalny plan rozwoju*, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego w Polsce, <http://wsb.edu.pl/container/Biblioteka%20WSb/rewitalizacja-obszarow-miejskich-przewodnik.pdf>.
- Janas K., Jarczewski W., Wańkowicz W., 2010, *Model rewitalizacji miast*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Jawor M., 2009, *Twierdza Zamość. Dzieje i renowacja fortyfikacji*, ATUT Biuro Promocji, Zamość.
- Kędziora A., 1996, *Zamość*, Polska Agencja Promocji Turystyki, Zamość.
- Kowalczyk A., Derek M., 2010, *Zagospodarowanie turystyczne* PWN, Warszawa.
- Kowalska E. (2010), *Jak polskie miasta zarządzają procesami rewitalizacji?* [w:] Noworól A. (red.), *Obszarowe ujęcie rewitalizacji w Polsce*, Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych UJ, Kraków, ss. 9-29.
- Libor G., Nowalska-Kapuścik D., 2014, *Regiony poprzemysłowe jako trend i atrakcja turystyczna na przykładzie województwa śląskiego i Południowej Walii*, *Turystyka Kulturowa*, nr 8, ss. 20-32.
- Owczarek D., Dmowska A., Kosmala Ł., Krzykowiak P., Pokropińska E., Rzeczkowska-Owczarek M., 2012, *Ewaluacja efektów realizacji projektu pt. <<Zamość miasto UNESCO, Pomnik Historii RP produktem turystycznym polskiej gospodarki>>*, Zachodniopomorska Grupa Doradcza Sp. z o.o., Szczecin.
- Pazder D., 2008, *Rewitalizacja śródmiejskich przestrzeni kulturowych jako czynnik wzrostu atrakcyjności miasta*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań, ss. 23-31.
- Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji*, 2003, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, Warszawa.
- Przegon W., 2006, *Plan zagospodarowania przestrzennego Zamościa i rewitalizacja Starego Miasta z udziałem środków unijnych*, „Czasopismo Techniczne. Architektura” z. 12-A, ss. 201-208.
- Sadecka A., Przygońska O., 2008, *Rewitalizacja przestrzeni urbanistycznych historycznego Zamościa*, *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, „Architektura i Urbanistyka”*, z. 16, ss. 89-97.
- Sarnik-Konieczna M., 2013, *Przygotowania do kompleksowej rewaloryzacji zamojskiego zespołu zabytkowego na jubileusz 400-lecia Zamościa. Wspomnienie*, „Renowacje i Zabytki”, nr 2, ss. 42-46.
- Siemiński W., Topczewska T., 2010, *Rewitalizacja miast w Polsce przy wsparciu funduszami UE w latach 2004-2008*, Difin, Warszawa,
- Skalski K. (red.), 2010a, *O budowie metod rewitalizacji w Polsce - aspekty wybrane*, „Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Instytut Spraw Publicznych UJ, Kraków.
- Skalski K., 2010b, *Przesłanki budowy metody planowania i realizacji programów przekształceń i rewitalizacji zdegradowanych struktur miejskich w warunkach polskich*, „Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych UJ, Kraków, ss. 77-87.
- Skórzyńska-Terlecka B., 2013, *Przestrzeń publiczna w rewitalizacji Starego Miasta w Zamościu, Renowacje i zabytki*, nr 3, ss. 104-117.

- Sokolnicki M., Turczyn A., Bonetti T., Ridolfi M., Janowski M., Lucchini M., 2008, *Nowa oś urbanistyczna Zamościa stare miasto – bastion rotunda*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura i Urbanistyka”, z.16, ss. 83-87.
- Strzelecka E., 2011, *Rewitalizacja miast w kontekście zrównoważonego rozwoju*, „Budownictwo i Inżynieria Środowiska”, nr 2, ss. 661-668.
- Sztaba J., 2013, *Rewitalizacja szansą dla regionów przemysłowych*, „Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae”, nr 1, ss. 109-119.
- Tölle A., 2007, *Proces rewitalizacji miasta na przykładzie Poznania*, Studia Regionalne i Lokalne, nr 2 (28), Poznań, ss. 46-58.
- Zamość, miasto światowego dziedzictwa kultury UNESCO*, 2011, Zamojski Ośrodek Informacji Turystycznej. (2011), ATUT Biuro Promocji, Zamość.
- Zieliński M., 2011, *Regeneracja czy rewitalizacja miejskiej przestrzeni publicznej?*, Przestrzeń i FORMA, nr 15, ss. 163- 178.
- www.zamosc.eu/pl/projekty/0/3/./,
- www.funduszeuropejskie.gov.pl

The impact of the revitalization for the tourist and recreational attractiveness of area. Case of Zamość

Key words: revitalization, tourism development, Zamość, city.

Abstract

The dissertation presents the basic concepts of the revitalization process, related to the urban management and planning of tourist cities. The first part of work presents the purposes and tenets of regeneration operations, and demonstrates the need of undertaking such projects, in the face of destroyed urban areas. The second, fundamental part of the work is devoted to the revitalization process of the Old Town in Zamość. It shows the whole range of activities carried out to renew the town and presents the positive aspects resulting from the changes.

The main objective of the thesis was to present the impact of the revitalization of the Old Town in Zamość on tourist and recreational attractiveness of the city. The research among the residents of Zamość and the surrounding region has been made. The questionnaire was carried out in order to obtain information about the regeneration activities and tourist attractiveness of the city. The results of this study indicate that the revitalization process fulfills its social, economic and architectural and urban planning function. The thesis proves the significant effect of the revitalization of the Old Town in Zamość for the development of the city and its attractiveness for tourists.